

הרב אמיתי שחור

לעיין
סבי ר' משה יוסף
בייר יצחק יעקב שחור זצ"ל
נלביע ביום כ"ו בחשוון תשס"ב
תנצב"ה

גבורת ה' בקריעת ים סוף

ברצוני להציע בפני הלומדים מהלך חדש של השתלשלות האירועים בקריעת ים סוף. מהלך זה התגבש במחשבתי אחר עמל רב תוך נסיון ליישב מספר קושיות שהתחבטו בהם גדולי הפרשנים בפרשה זו של קריעת ים סוף. יצויין בזאת שנאמרו תירוצים שונים ע"י פרשנים שונים על כל אחת מהקושיות כשלעצמה באורח נקודתי, אולם עדיפה בעינינו הדרך לבנות מהלך מרכזי מקיף שיש בו כדי להסיר את כל הקושיות, בלי דוחק תוך כדי הצמדות לדרך הפשט. זאת ועוד, לאחר גיבוש המהלך, ראיתי שכיוונתי לדברי הצדיק מאפטא בעל ה"אוהב ישראל", ובמבט שני ייתכן ואף האבן עזרא למד את השתלשלות העניינים באופן דומה, מה עוד שיש יותר מרמז לכך בכמה מדרשים.

אציג להלן את מהלך קריעת ים סוף כפי שרגילים ללמוד, וכפי שהתחדש לי, ואת הבדלי הדגשים בין שני המהלכים. אביא את הקושיות שיתיישבו פלאים ע"פ ההבנה החדשה, וראיות נוספות למהלך זה. בסופו של דבר אציג את המהלך על פי סדר המקראות. יתכן מאוד שעל פי מהלך זה יתיישבו ללומדים עניינים נוספים בקריעת ים סוף, ואכיר טובה לכל מי שישתפני בהם.

המהלך המקובל בהסברת קריעת ים סוף

המצרים רודפים אחר בני ישראל, עד שבני ישראל נמצאים "בין הפטיש לסדן", מצרים מכאן, והם מכאן. הם זועקים אל ה'. משה נוטה את ידו והים נבקע. בניי הולכים ביבשה שנוצרה בתוך הים - המצרים ממשיכים במרדף ונכנסים אף הם בין גזרי ים סוף. בניי חוצים את ים סוף ומגיעים לחוף מבטחים, ואז ה' מחזיר את הים לקדמותו, והמצרים טובעים בים. שיאו של הנס היה הטבעת המצרים - שוב לא יוכלו המצרים לבצע זממם בבני ישראל. במילים אחרות: מהותו של הנס היה בתזמון הכפול - בקיעת הים כשבני ישראל נצורים, והחזרת הים לקדמותו בדיוק כאשר ישראל יצאו מהים, והמצרים עדיין בתוכו.

המהלך המחודש בהסברת קריעת ים סוף

כאשר המצרים נכנסו אף הם בין גורי ים סוף, הי מצווה את משה לנטות ידו והים שב לאיתנו כשבניי עדיין בתוך ים סוף. על אף שהים חזר לקדמותו, ממשיכים בני ישראל ללכת ביבשה בתוך הים - עבורם לא חזר הים לקדמותו. שיאו של הנס היה הצלת ישראל בשעה שחזר הים לאיתנו¹.

מהות הנס היה לא רק בשינוי הטבע הכללי שבעזרתו יכולים היו בניי להינצל, אלא הצלה פרטית לבני ישראל. הצלה שהיא הפוכה ונגדית להנהגה הטבעית באותה שעה עצמה.

"וראו בניו גבורתו... ומלכותו ברצון קבלו עליהם" (נוסח תפילת ערבית). בניי חזו נפלאות במצרים ובמשך הדורות, אך דרגה זו של גבורת ה', שבאותו זמן שהי משיב את הים לאיתנו ומטביע את המצרים, הוא גם מציל את בניי. היא זו שהביאה את בניי לקבל את מלכותו של ה' ברצון².

1. קריעת ים סוף נועדה למשוך את מצרים לתוך הים כי הצלת עם ישראל יכולה הייתה להעשות אף בלא בקיעת הים לחרבה כפי שקרה אכן בהמשך.

2. מצאתי מקומות נוספים בהם משמעות גבורה, היא הנהגה מיוחדת ופרטית, שלא רק שאיננה טבעית, אלא שעומדת בסתירה להנהגה הכללית שהי נוקט בה, אוכירם בקצרה:

א. "אמר ר' יהושע בן לוי, למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה. אתא משה אמר: "האל הגדול הגיבור והנורא". אתא דניאל אמר: נכרים משתעבדים בבניו איה גבורותיו - לא אמר גיבור. אתו אינהו (אנשי כנסת הגדולה) ואמרו: אדרבה זו היא גבורתו שכובש את רצונו שנותן ארך אפים לרשעים" (יומא סט, ע"ב).

גבורה היא ההנהגה הפרטית המיוחדת שהי מנהיג את ישראל שהיא בסתירה להנהגת הטבע שבה הי מנהל את העולם. ואף בשעת הנהגת הסתר פנים, הוא ממשיך להנהיג את ישראל בהנהגה פרטית נסתרת (עיין במהרשי"א שם, שאנשי כנסת הגדולה בימי מרדכי ואסתר נוכחו שהי איתם על אף הנהגת הסתר הפנים, וכמו שהאריך בזה הגאון מוילנא בתחילת פירושו למגילת אסתר).

ב. "אמר רבי יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של ה' שם אתה מוצא ענוותנותו. דבר זה כתוב בתורה... כי ה' אלוקים הוא אלקי האלקים, ואדוני האדונים, וכתוב בתריה יעושה משפט יתום ואלמנה..." (מגילה לא, ע"א).

ובמהרשי"א שם: "לאו דווקא כל מקום דבכמה מקראות מצינו גבורתו של ה' ולא כתיב בתריה ענוותנותו... ולא דווקא נקט גבורתו... אלא בכל מקום שהזכיר התרוממות מעלתו של הקב"ה... יכוונתו שעל אף שהקב"ה גדול, הוא שם לב לפחותים. ועושה משפט יתום ואלמנה זוהי ענוותנותו של ה'".

אמנם ברשי"י על החומש (דברים י"א, יח) מפרש שגבורתו של ה' היא מה שכתוב "יעושה משפט יתום ואלמנה" ועל כורחך שרצונו לומר שגבורתו היא ענוותנותו. והי על אף שהנהגתו שאינו נושא פנים ולא לוקח שוחד (שם פסוק יז) אך לאלמנה וליתום יש הנהגה פרטית העומדת בסתירה להנהגה הכללית, וגבורתו היא ענוותנותו.

ואם כן גדלות ה' היא התרוממות מעלתו של ה', וגבורה היא התרוממות מעלת ה' עבור ישראל, אין פלא איפוא שכשראו בניי גבורתו של ה' בקריעת ים סוף, שידו האחת מנערת את מצרים, וידו השנייה מצילה את ישראל, מיד קיבלו עליהם את מלכות ה' ברצון.

פירוט הקושיות בפרשה שרוכזו מהמפרשים

א. "ויט משה את ידו וישב הים לפניו בוקר לאיתנו וגו' וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים..." (פרק י"ד כז-כח). ברש"י (שם): "וישב הים לאיתנו - לתקפו הראשון".

ובמדרש רבה (בראשית ה', ה'): "אמר רבי יוחנן תנאין התנה ה' עם הים שיהא נקרע לפני ישראל, הדא הוא דכתיב וישב הים לאיתנו - לתנאי שהתנה עמו".
וב"אור החיים" הקדוש (י"ד, כז): "וקשה, לדבריהם אין זה מקום התנאי, אלא בשעת החלוקה שם יזכיר תנאי זה".

חז"ל לומדים מהפסוק "וישב הים לאיתנו" שה' התנה עם הים בשעת בריאתו שיבקע לפני בני ישראל, ואם כן היאך דרשו זאת חז"ל מפסוק העוסק בחזרת הים למצבו הרגיל?

ב. שאלה נוספת מזכיר ה"אור החיים" בתוך דבריו:
מהו גודל הנס והפלא שנתבקע ים סוף לפני כלל ישראל, והוצרכנו בשבילו תנאי מיוחד, והלא מצינו כמה פעמים שנתבקעו המים אף ליחידים. ליהושע, ולר' פינחס בן יאיר (חולין ז, ע"א).

ג. "ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם" (י"ד, כב).
"ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, והמים להם חמה מימינם ומשמאלם" (י"ד, כט).

הגאון מוילנא³ ("דבר אליהו", על פרשת בשלח) מעיר כמה הערות בפסוקים אלו:

- 1) מדוע כפל פסוק זה?
- 2) מה טעם חילוק הלשונות בין הפסוקים. בפסוק כב נכתב: "בתוך הים ביבשה" ואילו בפסוק כ"ט נכתב: "ביבשה בתוך הים".
- 3) "יש לדקדק: בפסוק כט נכתב חמה חסר וי"ו, ודרשו חז"ל חמה כתיב דנתמלא עליהם חמה... וכן איתא במדרש דהיה קטרוג. מה נשתנו אלו מאלו, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה". אם כן מדוע בפסוק כב נכתב חומה בכתיב מלא, ולא היה את אותו הקטרוג המרומז בפסוק כט?

4) בפסוק כ"ב נאמר: "ויבאו" ובפסוק כ"ט נאמר: "הלכו".

ד. "וזדים טבעת וידידים העברת" (מנוסח תפילת שחרית). נראה מהלשון

3. גם ה"כלי יקרי" (פסוק כב) מקשה את הקושיות הללו.

שחז"ל תיקנו בתפילה, שטביעת המצרים קדמה להעברת היידידים" - או שהטביעה וההעברה היו בו זמנית - ועל כל פנים לא כפי שרגילים להסביר שתחילה עברו היידידים" ורק אחר כך טבעו הזדים⁴.

ה. בסוף השירה (ט"ו, יב) נאמר: "כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים".

1) בפסוק מפורש איפוא שמעבר בניי לא קדם לטביעת המצרים⁵.
2) יש להעיר ששינוי הלשונות שהודגשו לעיל, הם בדווקא ולא באקראי, כלומר: החילוק בין "בתוך הים ביבשה" לבין "ביבשה בתוך הים" הוא, שקודם טביעת המצרים באה הלשון: "בתוך הים ביבשה" ואילו אחר טביעת המצרים הלשון: "ביבשה בתוך הים" (לעיל י"ד, כט וגם כאן).
גם השימוש במילה "הלכו" כמו בפסוק כט ולא במילה "ויבאו" כמו בפסוק כב מוכיח שאין הפסוקים מתארים את אותה מציאות, אלא בתחילה הם באו, אמנם אחר טביעת המצרים, "בני ישראל הלכו".

ו. במדרשים רבים לומדים מהפסוק "לגוזר ים סוף לגזרים" שהים נגזר לייב דרכים כנגד ייב שבטים (ת"י י"ד, כא; אבות דר"נ פליגי; תנחומא). לעומת זאת יש משמעות ממדרשים שונים שהים נבקע בקיעה אחת, וכך גם נראה פשט הכתובים. האם נבקע הים לדרך אחת? או לייב דרכים?

ז. "וברוח אפך נערמו מים, ניצבו כמו נד נוזלים קפאו תהומות בלב ים" (ט"ו, ח).

1) טביעת המצרים כבר תוארה בשירה (ט"ו, א-ז), ורק אח"כ מוזכר בפסוקים "ברוח אפך נערמו מים". והלא המים נערמו קודם טביעת המצרים⁶?
2) מדוע מוזכרת קפיאת התהומות דווקא בלב הים?⁷

יישוב כל הקושיות על פי המהלך המחודש

כל הדקדוקים והקשיים שהובאו עד הנה טעונים יישוב, אם נאמר שהמצרים טבעו אחר שאחרון בני ישראל כבר יצא מן המים. אך לפי המהלך המחודש שהבאנו, הכל ברור ומובן, וכל הדקדוקים מתאימים ומאירים באור יקרות. שתי בקיעות נבקע הים⁸. תחילה נבקע הים בקיעה גדולה, ובני ישראל נכנסו לתוך היבשה שנוצרה בים. **ויבואו בניי** - כניסה חדשה ראשונית למקום שבו

4. בחז"ל וברש"י מבואר שהטביעה הייתה בנוך, וזה קדם להצלת היידידים".

5. כן הקשה ה"אזהב ישראל" - יובאו דבריו בהמשך.

6. אבי"ע י"ד, כט.

7. כן הקשה רש"י ועיי"ש שכתב שילבי הכוונה לחזק ולא למרכז ואמצע.

8. מיושבת קושיא ג/1.

היה הים⁹. המצרים בראותם את הדרך שנבקעה בתוך הים המשיכו במרדפם אחר בניי ונכנסו אף הם לתוך הים, כשהיו בניי והמצרים שניהם בתוך הים, משה נטה ידו והים שב לאיתנו - לתקפו הראשון. המצרים החלו לטבוע, ובניי המשיכו ללכת ביבשה על אף שהיו ממש בתוך הים ששב למצבו הרגיל - בקיעה שנייה. (כאן לא שייך לשון "ויבואו" שהרי הם כבר בתוך הים⁹).

בבקיעה השנייה שהייתה רק עבור כלל ישראל:

1. נגזר הים לייב גזרים כנגד שבטי בניי¹⁰.
2. שייך הקטרוג של "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה". ולכן נכתב: "חמה" בכתוב חסר (שלא כמו בבקיעה הראשונה - שלתוכה נכנסו אף מצרים¹¹).
3. יש צורך בתנאי מיוחד שיעשה עם הים¹².
4. כאן הוא מקום התנאי שהתנה ה' עם הים שיבקע "לפני ישראל", כאן עיקרו וגודלו של נס¹³.

אכן, קודם "זדים טבעת" ואחר כך "וידידים העברת", תחילה "וישב עליהם את מי הים" ולבסוף "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים"¹⁴. ולא הרי הבקיעה הראשונה כבקיעה השנייה. בבקיעה הראשונה הנס היה שבתוך הים יש יבשה, ומתאים הלשון "ויבואו בני" בתוך הים ביבשה. אמנם בבקיעה השנייה כשהים חזר לאיתנו, הנס הוא שבניי ממשיכים ללכת ביבשה על אף חזרת הים, כאן מתאים הלשון "ביבשה בתוך הים" - ואכן, הלשונויות השונים מתארים ניסים שונים¹⁵.

הפסוק "וברוח אפך נערמו מים... קפאו תהומות בלב ים", עוסק בבקיעה השנייה אחר טביעת המצרים, ונמצא בדיוק במקומו. ואכן שם הבקיעה הייתה דווקא בלב ים¹⁶.

לאחר גיבוש המהלך ראיתי שזכיתי לכוון לדעתם של האבן עזרא, ובעל ה"אוהב ישראלי" מאפטא.

לשון האבן עזרא (י"ד, כט): "פרעה היה טובע ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים, וזה היה נס בתוך נס, פלא בתוך פלא, כי במקום שהיו ישראל עוברים בים, היה שם רוח קדים מייבש, ובמקום פרעה וחילו הביא ה' רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות. והנה שתי רוחות בים, ושני המקומות

9. מיושבת קושיא ג/4.

10. הערה 7.

11. מיושבת קושיא ג/3.

12. מאחר ואינו שינוי טבע רגיל, אלא הנהגה פרטית ומיוחדת לכלל ישראל, העומדת בסתירה להנהגה הכללית באותה שעה של השבת הים לאיתנו. ומיושבת קושיא א/ב.

13. מיושבת קושיא א/א.

14. מיושבת קושיא ד, ה/1.

15. מיושבת קושיא ג/2.

16. מיושבת קושיא ז/1, ז/2.

קרובים. והעד הנאמן על זה הפירוש שכתוב בשירה: 'זכרו אפיך נערמו מיס' וזאת הרוח הייתה עם ישראל, וכתוב 'נשפת ברוחך כיסמו ים', וזוהי שטבעה המצרים"¹⁷. נראה איפוא שאף האבן עזרא חש בחידוש שבדברים והוצרך להביא לו "עד נאמן".

בעל ה"אוהב ישראל" על פרשת בשלח אומר:
"כאשר נכנסו בני ישראל בתוך הים נבקעו המים וניצבו כמו נד עד שנכנסו כולם, וגם פרעה וחילותיו קרובים להם ממש בתוך בקיעת הים, התחיל הים להשיב מימיו על המצרים... ולפני בניי נבקע הים ונקרע עד שיצאו מתוך הים לחוף... באותו העת זמן עצמו שישבו המים על המצרים היה נבקע ונקרע לפני בני ישראל".

מדרשים שיושבו והובנו על פי המהלך

א. "באותה שעה שלח ה' את ידו והעלן מן הים שנאמר: "שלח ממרום יקחני, ימשני ממים רבים" (תהלים י"ח). אמר רבי אבהו משל למי שראה הגיסות באות עליו והיה בנו עמו, מה עשה, נטל בנו בידו והיה נלחם עם הגיס בשניה... אמרו ישראל לה' יהי שלום על אותן שתי ידיך, אחת שהייתה מצלת אותנו מן הים, ואחת שהייתה מנערת את המצרים..." (שמות רבה פרשה כ"ב, ב).

מוכח איפוא מהמדרש שהצלת ישראל והטבעת מצרים נעשתה באותו זמן. זאת ועוד, אם נאמר שנס קריעת ים סוף היה כמו המהלך המקובל, מדוע היה צורך שה' ישלח את ידו ויעלה את בניי. והלא אחר בקיעת הים בניי יכלו ללכת בכוחות עצמם בחרבה שנוצרה בתוך הים?! ועוד, הרי לא מצינו שנשקפה סכנה לבניי מהים, אולם לפי המהלך המחודש, דברי המדרש מאירים.

ב. "וישובו המים", אמר רבי יוחנן כיון שעלה אחרון שבישראל מן הים ירד לתוכו אחרון של מצרים". ורשב"ל אומר על אלו ועל אלו ננעל הים מדי רוחותיו" (שמות רבה, שם).

הנה לפנינו אמוראים, שחולקים מפורשות בשני המהלכים. דברי רבי יוחנן¹⁸ שהם המהלך המקובל. ומהלכו של רשב"ל ששבו המים כאשר בניי היו אף הם בתוך הים.

17. לראבי"ע היה קשה מדוע נכפל הפסוק "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים". מעניינת פרשנות הספורנו, שבקצה שהיו בניי לא חזר הים לאיתנו, שלא כאבן עזרא שהיט שם לאיתנו לגמרי והיה כאן נס בתוך נס, פלא בתוך פלא.

18. אם כנים דברי, יש להעיר, שרי יוחנן הוא אשר דרש מהפסוק "וישב הים לאיתנו" - ששב לתנאו הראשון ואם כן, אין ליישב קושיית ה"אור חיים" על פי המהלך המחודש, שהרי ר' יוחנן אינו סובר את המהלך המחודש וחוזרת קושיית האוהב"ה הקדוש למקומה.

ג. "ויבקע עצי עולה, ר' חייא בר יוסי בשם ר' מיאשיא, ותני לה בשם ר' בניה: בשכר ב' בקיעות שבקע אברהם אבינו עצי עולה וכה להיבקע הים לפני בני ישראל שנאמר ויבקע עצי עולה ונאמר להלן ויבקעו המים. (בראשית רבה, סוף פרשה נ"ה).
 (ב"מתנות כהונה" (שם): "דכתיב עצי לשון רבים, ומיעוט רבים שניים").
 ובפירושו מהרז"ו הקשה: "וצ"ע למה הזכיר שתי בקיעות, שדי במה שכתוב ויבקעו? ותירץ "ואולי אחת לים ואחת לירדן".
 וזה דוחק שהרי הפסוק המובא בגזירה שווה "ויבקעו המים" עוסק בקריעת ים סוף. ולשון המדרש הרי מפורש: "שנבקע הים".
 והנה, גם כאן על פי המהלך המחודש, דברי המדרש מאירים שהרי ב' בקיעות היו בקריעת ים סוף, ודוק.

המהלך החדש מתאמת על פי סדר המקראות

	"ויט משה את ידו על הים... וישם את הים לחרבה ויבקעו המים" (י"ד, כא)
= בקיעה ראשונה.	"ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם" (שם כב)
= בני ישראל נכנסים לים.	"וירדפו מצרים ויבואו אחריהם... אל תוך הים" (שם כג)
= המצרים נכנסים אל הים.	"ויהם את מחנה מצרים... וינהגו בכבדות..." (שם כ"ד, כה)
= ה' מעכב את מצרים.	"ויאמר ה' אל משה נטה את ירך על הים וישובו המים על מצרים... ויט משה את ידו... וישב הים לפנות בוקר לאיתנו... וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה" (שם, כו-כח)
= ה' מטביע את מצרים - בניי עדיין בתוך הים (לא מוזכר שיצאו).	"ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם" (שם כט)
= בני ישראל ממשיכים בדרכם בתוך ים סוף.	המהלך חוזר על עצמו גם בשירה: "סוס ורכבו רמה בים... ה' איש מלחמה... מרכבת פרעה וחילו ירה בים... ירדו במצולות כמו אבן... ימינך ה' תרעץ אויב... תהרוס קמין... יאכלמו כקש" (ט"ו, א-ז)
= טביעת מצרים.	"וברוח אפיך נערמו מים... קפאו תהומות בלב ים" (ט"ו, ח)
= בקיעה אחר טביעת מצרים.	"כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשו בים וישב ה' עליהם את מי הים בני ישראל והלכו ביבשה בתוך הים" (ט"ו, יט)
= טביעת מצרים והצלת בניי	